

Nadia Urbatini (2018): *Znetvořená demokracie: Mínění, pravda a lid*

Acta Fakulty filozofické
Západočeské univerzity v Plzni
2019, Vol. 11 (2), 94–96
<http://ff.zcu.cz/research/edicni-cinnost/acta/>
ISSN 2336-6346

Praha: Karolinum. 338 s.
ISBN 978-80-246-361-0.

Vůbec poprvé má česká čtenářská obec možnost obeznámit se ve své mateřštině s dílem současné přední italské politické teoretičky, profesorky Nadii Urbinatiové, aktuálně působící na Kolumbijské univerzitě v New Yorku. V roce 2008 byla italským prezidentem potčena za svou akademickou činnost státním vyznamenáním *Commendatore della Repubblica*. Je autorkou řady odborných publikací vydaných v prestižních nakladatelstvích: *Me The People: How Populism Transforms Democracy* (Harvard University Press, 2019), *The Tyranny of the Moderns* (Yale University Press, 2015), *Democracy Disfigured: Opinion, Truth and the People* (Harvard University Press, 2014), *Representative Democracy: Principles and Genealogy* (University of Chicago Press, 2006) a *Mill on Democracy: From the Athenian Polis to Representative Government* (University of Chicago Press, 2002). Právě kniha o „znetvořené“ demokracii, původně vydaná v roce 2014, je titulem, který díky solidnímu a zdařilému překladu, a také závěrečnému zasvěcenému doslovu Dr. Jana Bíby z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, přináší vhléd do současných vědeckých debat o proměnách a výzvách, před nimiž stojí současná liberální demokracie.

Co vlastně autorka míní oněmi „znetvořeními“ demokracie? Jedná se o úpravu demokracie, resp. nahrazení modelem epistemickým, populistickým a plebiscitářským. V recenzované publikaci se Urbinati snaží proti těmto přístupům „zaměřeným na obsah a výsledek demokratických rozhodnutí“ postavit svůj vlastní model „normativní emancipace politického proceduralismu“ (s. 308). Má za to, že „důsledně proceduralní interpretace demo-

kracie poskytuje lepší odpověď na perfekcionistický argument ve prospěch zákonných intervencí než liberální koncepce nezasahování“ (s. 104). Pracuje přitom prakticky v celé své práci s klíčovými teoretickými pojmy „vůle“ a „rozum“, představujícími dva předpoklady demokracie jako diarchie a současně „dvě formy moci demokratického suveréna, které jsou od sebe odlišné a měly by zůstat oddělené, i když spolu musí neustále komunikovat“ (s. 37), a také s pojmem „fórum mínění“. Cílem tohoto fóra je dle ní „sbírat a rozšiřovat informace, stimulovat veřejný rozum, vyjadřovat politický nesouhlas a kritiku a udržovat politiky a instituce lidem na očích“ (s. 56). Tři kritizované znetvořující modely demokracie podle ní „zasahují do podstaty, role a užití“ zmíněného fóra, přičemž se také „pokoušejí významně revidovat nebo vyřadit procedurální povahu demokracie“ (s. 20).

Autorčina obhajoba proceduralismu je oproštěna od schumpeterovského chápání typického zejména pro teorie demokratického elitismu a zdůrazňuje, že její procedurální typ demokracie znamená „užívání svobod vyjadřování, tisku a sdružování, s cílem učinit z neformální a mimoinstitutionální sféry důležitou součást politické svobody“ (s. 32). Inherentní vlastností demokratických procedur v jejím vlastním chápání je předpoklad jejich ustavičné revidovatelnosti, přičemž právě na ní „spočívá individuální svoboda podílet se na procesu tvorby a změny zákonů a politik“ (s. 123).

První „znetvoření“ demokracie, epistemickou doktrínu, kritizuje proto, že je pouze „radikálním pokusem depolitizovat demokracii tím, že jí promění na součást procesu hledání pravdy“ (s. 133). Epistemičtí teoretici se podle ní domnívají, že jsou to právě procedury, které

„by měly být chápány jako metoda, jak dojít ke správnému řešení, a nikoli jako metoda výběru politické třídy“ (s. 132).

Ještě barvitěji, než epistemický přístup popsala Urbinati druhý typ „znetvoření“ demokracie: populismus. Je pro něj typická koncentrace moci prostřednictvím participace, demokracie líčená jako hegemonický konflikt (s. 180), překonání názorového pluralismu a docílení dominantního narativu (s. 181), nevráživost k vládě ustanovené na základě diskuse, nepřátelský postoj k parlamentarismu (s. 205), antiindividualistické odvolávání se na lid a jeho homogenitu, antipatie vůči nesouhlasu, menšinovým názorům a rozptýlení moci (s. 182; 204), a také kritika liberální dimenze reprezentace (s. 185). Velkým nebezpečím populismu je podle ní fakt, že „pokud se mu podaří ovládnout demokratický stát, může radikálně změnit jeho podobu a otevřít dveře pro změnu režimu“ (s. 184; 227).

Neméně kriticky jako populismus vnímá Urbinati i plebiscitářskou formu demokracie coby třetí podobu jejího „znetvoření“. Tato podle ní „omezuje roli aktivního občanství, aby místo něho zdůraznila reaktivní odpověď lidí na přísliby, činy, rozhodnutí a vystupování vůdce“ (s. 233). Tato forma demokracie je v knize pojata jako „presidencialistická masová demokracie, která bagatelizuje význam liberální koncepce omezování a dělby moci“ (s. 234). Specifikem plebiscitářského typu demokracie je předpoklad souhlasu lidu odlišného od toho, jenž je typický pro zastupitelskou demokracii. Plebiscitarismus totiž tento lid chápe pouze „jako čistou afirmaci (divadelní vyjádření mínění) moci, kterou může vést, reprezentovat či formovat pouze vnější aktér (vůdce)“ (s. 258). Urbinati jakožto Italka má bohaté zkušenosti s analýzou tamní politiky po léta ovládané fenoménem kontroverzního politika Silvia Berlusconiho. To se přímo odráží v jejich úvahách a závěrech o tom, že plebiscitarismus se projevuje jakožto videodemokracie potvrzující tu skutečnost, „že masová politika je doménou estetického a divadelního, nikoli kognitivního či deliberativního; ve skutečnosti nemá s racionalitou nic společného“ (s. 271).

Pozitivní skutečností je, že Urbinati ve své monografii neopomíjí ani sociální aspekt demokratických politických režimů. Ten dnes značně přispívá k nárůstu popularity zmíněných „znetvořených“ forem demokracie. Zdůrazňuje rostoucí počet lidí, kteří jsou politicky „nuceně němi“ z důvodů svého ekonomického či sociálního vyloučení (s. 80), dále že roste politická nerovnost nejenom vzhledem k osobním schopnostem či dovednostem nabytým na základě vzdělání, ale také především s ohledem na materiální možnosti, vlastnictví a s tím spojenou kontrolu sdělovacích prostředků (s. 87). Z toho plyne nerovnost přístupu na „tržiště idejí“ (s. 89), rostoucí politická pasivita a nestejně příležitosti „vidět a být viděn“ (s. 90). Autorka upozorňuje, že „díky vlastnictví nebo kontrole komunikačních prostředků mohou mít občané disponující větší ekonomickou mocí více možností dosáhnout zvolení reprezentanta, kterého preferují“ (s. 103). Toto vše následně u běžných občanů nedisponujících nadstandardním ekonomickým kapitálem „omezuje jejich schopnost autonomního politického souzení a nadto i kontroly těch, které si zvolili, aby jim vládli“ (s. 91). Stanovuje přitom normativní „měřítko“ demokratičnosti konkrétní společnosti, když tvrdí, že společnost je demokratická právě tehdy a jen tehdy, pokud „lidé uznají nerovnost za překážku své svobody a když se v důsledku toho vytvoří právní a institucionální rámec, jehož cílem je nerovnost překonat“ (s. 96).

Urbinatiové monografie je nepochybně přínosem zejména vzhledem k systematickému přehledu výsledků nejnovějšího bádání na poli teorie demokracie a k úvahám o možných ohroženích liberálně-demokratických režimů současnosti. A to včetně výhrad, které formuluje směrem k populárnímu modelu deliberativní demokracie (na s. 154–158). Na druhou stranu, kritické čtení může odhalit i některé slabiny díla. Sama autorka je reprezentantkou jakéhosi moderního „obratu k reprezentaci“. Její model určitého „nového“ či „vzkříšeného“ proceduralismu je však popsán poměrně vágně. Zdůrazňuje, že je potřeba se při politickém rozhodování ohlížet na formální dodržování pro-

cedur; kritériem tedy není až tak (dobrý nebo špatný) výsledek tohoto procesu. Současně také volá, jak již bylo výše naznačeno, po důkladném udržování nezbytné sociální báze, která dá občanům nejenom formální pocit reprezentace v rozhodování, ale také napomůže jejich efektivní účasti v rozhodovacím procesu. A to s cílem, aby se tak předešlo „*pocitu marnosti*“, který někdy „*znevýchodnění občané*“ pocítují ze současných demokratických institucí (s. 316), kvůli čemuž následně upínají své naděje nejednou k „znetvořeným“ modelům demokracie a politikům, kteří jej nabízejí jako účinné a jednoduché řešení. Na místě je oprávněná otázka, zda se v této podobě nejedná pouze o novou verzi, resp. reinterpretaci nejobecněji chápaného modelu participativní demokracie, jak jej známe již ze 70. let minulého století, například z tvorby C. B. Macphersona či C. Patemanové.

Druhá výtku, kterou lze směřovat k recenzované publikaci, je nedostatečné zohlednění fenoménu nových (virtuálních) (plat)forem mezilidské komunikace, zejména sociálních sítí. Autorka sice na jedné straně souhlasí, že – zejména vzhledem k plebiscitářské mutaci demokracie – „*internet a sociální sítě proměnily politický jazyk na rychlé zprávy, které jsou dostupné všem, na jednoduché slogany, které signalizují úpadek politiky jako deliberace a argumentace*“ (s. 270), avšak současně volá po jakési vágní „*odpovědnosti* [reprezentantů vůči voličům] *jinými způsoby. Svobodný a neustálý proud komunikace mezi reprezentanty a občany je nezbytný proto, aby je voliči mohli vnímat jako legitimní představitele*“ (s. 44). Výrazněji už ale tuto linku uvažování profesorka Urbinati nerozvíjí. Naopak, pohoršuje se, že občané se „*netěší rovné příležitosti vidět a být viděn, tedy toho, aby jejich ideje byly slyšeny a diskutovány*“ (s. 90). To už v dnešní virtuální době, kdy řadoví občané často živě interagují se svými

volenými politickými reprezentanty prostřednictvím sociálních sítí jako Twitter nebo Facebook, lze jenom stěží považovat za aktuální postřeh. K tomu „být veřejně viděn“ a účastnit se „tržiště idejí“ se svými vlastními nápady a názory dnes v podstatě stačí pouhý přístup na internet, což už se v západních liberálních demokraciích stalo téměř standardem, jehož zařazení mezi nová lidská práva je zřejmě jen otázkou času.

Třetí kritická připomínka se týká opomíjení protestních hnutí a celé řady různých forem veřejné občanské angažovanosti a vzednutí občanské společnosti, a to nejenom na liberálně-demokratickém Západě. Fenomény, jakými byly série tzv. barevných revolucí ve státech bývalého SSSR, Balkánu a Blízkého východu, hnutí Occupy Wall Street v USA, Arabské jaro a doposud pravidelně a po léta probíhající křesťanské pochody za život či pochody hrlosti za práva LGBTI osob (později, po vydání knihy, také solidární hnutí „Je suis Charlie“ a protesty žlutých vest ve Francii či globální klimatické stávky) jsou důkazem, že reprezentace nabývá nových, doposud netušených forem, a to i za pomoci a prostřednictvím výše zmíněných nových nástrojů komunikace a mobilizace v internetovém prostředí. Urbinatiové úvahy však tyto empirické skutečnosti nezohledňují, a tím je také uzavřena cesta k detailnímu promyšlení (nebo také zpochybnění) jejího „nového“ procedurálního modelu demokracie. Toto jsou totiž opravdu pole a sféry, v nichž dochází ke kýžené mimoinstitucionální a neformální manifestaci a realizaci svrchované politické svobody současného občanství.

Marián Sekerák

Vysoká škola regionálního rozvoje
a Bankovní institut – AMBIS, a. s.
marian.sekerak@ambis.cz